

MONUMENTELE ISTORICE DIN MEDIUL URBAN AL JUDEȚULUI CALIACRA ÎN PERIOADA 1878 - 1940

Prof. drd. Dragoș Dumitru DRAGOMIR*

Într-un sfârșit de septembrie 1652, Robert Bargrave, care, alături de un oarecare Richard Nevett, își însoțea patronul, bogatul negustor și membru al Companiei Levantului, James Modyford, într-o călătorie de la Constantinopol spre Anglia, trecând prin regiunea care mai târziu va fi cunoscută sub numele de „Dobrogea Nouă” sau „Cadrilater”¹, a remarcat mulțimea de tumuli străvechi pe care, conform unei opinii larg răspândite la călătorii secolelor XVI-XVII, i-a considerat a fi gropile victimelor tâlharilor.² Astfel se explică faptul că pasionații de antichități au găsit aici o zonă propice pentru cercetări și descoperiri.

În perioada interbelică, în județul Caliacra existau trei comune urbane: Balcic, Bazargic și Cavarna.³

Balcic

Faptul că actualul oraș Balcic corespundea în antichitatea greco-romană localității Dionysopolis este atestat de trei inscripții, una publicată de arheologul L. Mercklin (*Archaologische Zeitung* VIII, 1850, 141.8)⁴, celelalte două fiind descoperite de Konstantin Josef Jireček, istoricul ceh născut la Viena, specializat în istoria popoarelor slave, cu precădere sârb și

* Liceul Tehnologic „I. C. Brătianu” Nicolae Bălcescu, județul Constanța.

¹ Carp Sandu, *Promovarea Culturii Românești în Dobrogea Nouă*, Tipografia „Băncii Durostorului”, Silistra, 1926, p. 8.

² „Pe drumul acesta se întâmplă multe tâlhării, astfel că se văd în foarte multe locuri stele comemorative sau grămezi de piatră peste trupurile oamenilor care au fost uciși și îngropați acolo.” (***, *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, Volum îngrijit de Maria Holban, Editura Științifică, București, 1973, pp. 479, 483).

³ <http://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/28170>, 23.08.2020, 11.53.

⁴ „O inscripție găsită aproape de Hanul Temelcov, pe terasa 2-a, aruncată într-o grămadă de pietre. E lată de 0.46-050, 0.63 m. înaltă și groasă de 0.10. Această piatră se găsește în muzeul național din Sofia. Pe dânsa sunt 49 rânduri cu litere mici în grecește și datează din anul 149 în de Hr.” (V. Stroescu, N. Pantely Stanciu, *Dobrogea nouă pe căile străbunilor*, cu o prefață de d-l profesor C. Moisil, directorul general al Arhivelor Statului, vol. I, *Istoricul Dobrogei noi. Printre neamuri. Credințe religioase. Treccutul solului și topografia sa. Instrucțiunea. Situațiunea geografică și împărțierea administrativă. Bazargicul. Balcicul. Caliacra*, Editura Tipografia „Comercială” Iv. D. Smocof & Comp., Bazargic, 1924, p. 114).

bulgar⁵ (*Archäologisch-epigraphische Mitteilungen aus Österreich*, X, 1886).⁶

L. Mercklin a descoperit, în fapt, beneficiind apoi de comentariul pe larg realizat de Latyschew (*Journal du ministère de l'instruction publique*, 1896)⁷ celebra inscripție din anul 48 î. H. prin care „senatul și poporul Dionysopolitanilor aduc un decret în onoarea unui oarecare Acornion, fiul lui Dionysius, care de bunăvoia sa și cu cheltuiala proprie și-a luat asupra-și o solie către tatăl lui Boerebiste, regele Dacilor, apoi chiar către Boerebiste însuși.”⁸

Condițiile geografice nepermițând dezvoltarea unui port de mari dimensiuni, nici orașul nu a putut să devină foarte însemnat. Tocmai de aceea, aici nu s-au bătut niciodată monede de argint. Monedele găsite pe arealul orașului sunt numai monede de bronz, păstrând tiparul monedelor celorlalte orașe din apropiere.

Cele mai vechi monede datează din anul 200 î. H. În colecțiune de monede transmisă de T. Pick (*Die antiken Münzen von Dacien und Moesien I.*) se numără monede cu efigia lui Dionysos și cu mențiunea împăraților romani: Antonius Pius, Lucilla Augusta, Commodus, Severus Alexander, Flavius Valerius, Iulia Domna, Iulia Maesa, Gordianus, Gordianus-Serapis. Zeități avem menționate: Athena, Asclepios, Concordia, Dionysos, Demeter, Hercules-Dionysos, Hygeia, Marele Zeu, Serapis, Nemesis, Tyche, Zesu. „Numeroasele resturi de arhitectură, reliefuri, statui, obiecte de artă, monede, etc., sunt o dovadă că Balcicul a trebuit să aibă o bună stare materială.”⁹

⁵ Raymond Detrez, *Historical Dictionary of Bulgaria*, Second Edition, Historical Dictionaries of Europe, No. 46, The Scarecrow Press, Inc., Lanham, Maryland, Toronto, Oxford, 2006, pp. 235 - 236.

⁶ G. Popa-Lisseanu, *Cetăți și orașe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei, cu o hartă și 22 ilustrațiuni*, București, Institutul de editură și arte grafice „Flacăra”, 1914, p. 17.

⁷ V. Latyșev, *Inscriptiones orae septentrionalis Ponti Euxini*, în „Journal Ministerstva narodnogo prosvesteniija”, Moscova, 1896, 1, pp. 1 - 19, cf. Ion Horațiu Crișan, *Burebista și epoca sa*, Ediția a doua revăzută și adăugită, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977, pp. 93, 143.

⁸ G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 27; V. Stroescu, N. Pantely Stanciu, *op. cit.*, pp. 54, 115; ***, *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României. Vol. 1. A-C*, (coord. științific: Constantin Preda), Editura Enciclopedică, București, 1994, pp. 22 - 23; Steluța Grămăticu, Virgil Ioniță, *Monede de bronz inedite de la Callatis din secolele I A. Chr. – I P. Chr.*, în „Cercetări Numismatice” (C.N.), XI-XIII, 2006 - 2007, p. 64.

⁹ G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 28.

La Balcic au fost descoperite „pietre arhitectonice dela diferite construcții, cornize de marmură, reliefuri, statui, etc.”¹⁰, majoritatea ajungând, însă, la muzeul din Sofia.

O inscripție atestă ridicarea unui monument, închinat în sănătatea lui T. Vitrisius Pollio, guvernator al Moesiei inferioare, de către senatul și poporul din Dionysopolis. Un document descoperit tot la Balcic menționează faptul că Demetrius, numit gymnasiarch (magistrat grec însărcinat cu supravegherea jocurilor publice și everghet al orașului), fost ambasador pe lângă împăratul Antonius Pius, a contribuit din averea sa particulară pentru ridicarea unei statui, probabil lui Dionysos, zeul eponim al orașului.¹¹

O inscripție provenind din perioada împăratului Titus (79 -81 d. Chr.), care făcea referire la „cel mai mare preot al puterii dimarchice (tribunicie) din Heraclea” oraș aflat, probabil, la sud de Mangalia, care fusese găsită cu ocazia dărâmării unei vechi biserici grecești, a dispărut, din păcate, în anul 1897.¹²

La muzeul din Sofia se păstrează o statueta, probabil din secolul al III-lea î. H., reprezentându-l pe Pan, cu o seringă în gură. Statueta are la bază o inscripție: „lui Dionysos al lui Demophilus, în semn de recunoștință”, precum și o placă de marmură cu o inscripție, din păcate prea deteriorată pentru a mai putea fi înțeleasă.

La același muzeu din Sofia se află un monument din marmură: un relief reprezentând un gladiator care, după ieșirea sa din *ludus*, consacră lui Hermes, zeul luptelor din Gymnasium, plasa și tridentul său, împreună cu scutul adversarului omorât, așa cum reiese și din inscripția de la baza reliefului respectiv.¹³ La Balcic s-au mai descoperit o mulțime de resturi arhitectonice.¹⁴

În 1903 Tacchella a publicat în revista „Revue numismatique” (Paris) două monede ale regelui Kanites (care era „cunoscut numai din

¹⁰ V. Stroescu, N. Pantely Stanciu, *op. cit.*, p.119.

¹¹ G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 29.

¹² *Ibidem*, p. 30.

¹³ *Ibidem*, pp. 31, 32.

¹⁴ „Eu însumi, am văzut la oficiul comunal din Balcic un frumos capitel și fragmente de reliefuri de marmură, iar la școală un admirabil vas de bronz cu splendide ornamente plastice (Iphigenia în Taurus?) precum și o statueta de marmură a lui Asclepios. În piață era expusă în aer liber înaintea școalei un sarcofag de marmoră.” Jacob Weiss, *Die Dobrudscha im Altertum : historische Landschaftskunde*, Sarajevo, 1911, p. 77, Apud G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 32.

monete și dintr'o inscripțiune găsită la Varna¹⁵) și două ale regelui Sarias, descoperite în împrejurimile Balcicului.¹⁶

În 1907, în piața din centrul orașului a fost descoperit un mausoleu, care conținea o criptă cu două morminte. Aici au fost găsite aproape o sută de obiecte: vase de bronz (căni, găleți, căldări), vase de metal (tingiri), vase de sticlă, lămpi de pământ și de bronz, vase de pământ, instrumente chirurgicale, și trei schelete. Toate au fost studiate de frații arheologi Hermengild și Karel Škorpil și au fost depozitate în muzeul arheologic din Varna.¹⁷

În 1908, W. Knechtel a publicat două monede inedite din Dionysopolys (una având pe avers bustul lui Septimius Severus, iar pe revers pe „zeița Hera în picioare, din față cu capul întors spre stânga; ține în mâna stânga o cupa (patera) brațul rezămat pe sceptrul”; cealaltă având pe avers busturile lui Gordian, în dreapta, iar în stânga busturile lui Sarapis cu Kalathos, poziționate față în față, iar pe revers pe „Asklepios în picioare cu fața spre stânga rezămat pe bastonul cu șarpele încolăcit sub umărul drept”) din colecția personală.¹⁸

În anul 1913 la Balcic au fost efectuate săpături de mică întindere, la un mormânt din vremea Severilor.¹⁹

Într-o zi de luni, 4 mai 1914, episcopul catolic Raymund Netzhammer a ajuns la Balcic, după o călătorie efectuată, de la Constanța, pe vaporul românesc de lux „România”. După ce a vizitat „modesta biserică grecească”, a trecut „pe la școala bulgară, în jurul căreia zac fără nici o rânduială pietre purtând inscripții antice, capiteluri și diverse alte fragmente.” Un grup de băieți se juca de-a soldații printre acele mărturii ale antichității. „Movilele funerare antice ce înconjoară nostalgic orașul și mărginesc orizontul, sunt dovezi ale unor culturi foarte vechi.”²⁰

¹⁵ Raymund Netzhammer, *Mărunțișuri arheologice*, Extras din „Revista Catolică”, București, Tipografia Profesională Dimitrie C. Ionescu, 1914, p. 1; W. Knechtel, *O nouă monedă a regelui scit Kanites*, în „Buletinul Societății Numismatice Române” (B.S.N.R.), An XIV, No. 29-30, Ianuarie - Iunie 1919, pp. 28-30; Gabriel Talmațchi, Istvan Sandor, *Despre o monedă de „tip scitic” aparținând lui Kanites*, în „Cercetări Numismatice” (C.N), XII-XIII, 2006-2007, p.47.

¹⁶ Octavian Mărculescu, *Bizone. Portul Cavarna. Monografie istorică*, în „Analele Dobrogei” (A.D.), An XV, 1934, p. 151.

¹⁷ V. Stroescu, N. Pantely Stanciu, *op. cit.*, pp. 116 - 117.

¹⁸ W. Knechtel, *Monete inedite din urbele antice Kalatia, Istros și Dionysopolis*, în B.S.N.R., An V, vol. I, 1908, p. 39.

¹⁹ Radu Vulpe *Dobrogea meridională în antichitat.*, în A. D., An XIX, vol. II, 1938, pp. 1 - 2.

²⁰ Raymund Netzhammer, *Episcop în România. Într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, volumul I, Editura Academiei Române, București, 2005, p. 498.

British Museum din Londra posedă un pond din plumb, lucrat pe ambele fețe, cu o greutate de 122,10 grame, găsit la Balcic. Pondul avea o formă eliptică, cu o toartă găurită. Pe una din fețe era reprezentat capul lui Hermes, în profil spre stânga, cu petasos (pălărie de soare de origine tesaliană) pe cap.²¹ În 1915, M. C. Sutz a publicat șapte monede antice găsite la Dionysopolis, șase din colecția sa personală și una din colecția dr. G. Severeanu.²²

În ședința Comisiunii Monumentelor Istorice din 18 aprilie 1915 se stabilea „cu privire la adresa Parchetului Tribunalului de Caliacra cu No. ? (înreg. la 176/915 C.M.I.), prin care se aduce la cunoștință cum că dl. Colonel Stoenescu din Balcic deține în mod ilegal niște obiecte vechi (monete și o iconiță) descoperite cu ocazia unor săpături făcute în curtea batalionului 9 de vânători din localitate, - să se trimită adresa în copie Ministerului de Răsboiu, cu rugămintea să bine voiască de a pune în vedere dlui Colonel Stoenescu că, potrivit legii, e obligat a înainta obiectele în cestiune Direcțiunii Muzeului Național din Capitală”.²³

În ultimele două luni ale anului 1921 s-a desfășurat un dialog epistolar între Vasile St. Schintescu, proprietar, Casierul Primăriei Urbei Balcic și Comisia Monumentelor Istorice. Prin intermediul unei scrisori înregistrate la Registratura Ministerului Instrucțiunii și Cultelor, Comisiunea Monumentelor Istorice, cu nr. 836 din 16 noiembrie 1921, răspunzând unei adrese anterioare primită de la Comisiune, proprietarul anunța „că vroeie a evacua proprietatea subsemnatului menționată în citata adresă numai locul embaticar din capul zidului Cetății în linia dreaptă spre strada Mircea prin jumătatea Caselor a cărui rădăcină de zid se găsește în pivniță și pe care loc e construită o pereche case cu 2 camere, pivniță și magazie în bună stare. Pentru despăgubirea terenului și ridicarea (dărâmarea) imobilului, pretind suma de 12 (două spre zece mii) lei cu următoarele condițiuni:

1) Imobilul (casele) vor fi dărâmate de D-voastră în așa fel ca întregul material, lemnos, cherestea și zidărie să fie cruțate de stricăciuni.

2) Tot materialul rezultat va fi depozitat pe proprietatea mea rămasă liberă din cel cerut de Dvoastră.”

Menționând „starea excesivă a prețurilor tuturor materialelor unei construcții”, Vasile St. Schintescu atenționa că, în caz „contrar, voi fi la

²¹ M. C. Sutz, *Contribuțiune la studiul pondurilor antice din orașele noastre pontice*, în B.S.N.R., An XI, No. 21, Ianuarie - Iunie 1914, pp. 4 - 5.

²² Idem, *Ponduri și monete inedite din orașele noastre pontice*, în B.S.N.R., An XII, No. 26, Octombrie - Decembrie 1915, pp. 170 - 171.

²³ S.M.B.A.N., *loc cit.*, dos. 114/1915, f. 7; Radu Vulpe, *art. cit.*, în A. D., An XIX, vol. II, 1938, p. 25.

dispoziția D. Voastre înaintea oricărei instanțe pentru valorificarea drepturilor mele de proprietar.”

În urma ședinței din 1 decembrie 1921 a Comisiunii Monumentelor Istorice a fost luată o decizie care a fost comunicată proprietarului la 14 decembrie a.c.: se aproba cumpărarea imobilului cu 12.000 lei, dar casa rămânea Comisiunii.

La primirea acestui răspuns, Vasile St. Schintescu s-a declarat revoltat: „Și deci față de aciașă condițiune vă declar că rămân nemulțămît și nu primesc prețul ce'mi oferiți de 12.000 lei pe care l-am cerut destul de avantajos însă pentru teren și pentru că mi se strică imobilul, dar nu în al însuși Dvs și care imobil, în starea bună ca cel al meu, Dvoastră nu l'ați putea lua cu 12.000 lei cât oferiți. (...) Sunt la dispoziția onor Dvs. când acceptați oferta dintâi fără imobil, și mă voi pune la adăpostul și protecția legilor cari îmi va valorifica dreptul meu, dacă nu o acceptați.”

Răspunsul Comisiunii, expediat pe 14.02.1922, „se aprobă de C.M.I. majorarea prețului casei dela 12.000 lei la 17.000 lei în aceeași condițiune adică casa să rămâie pe seama Comisiunii.”²⁴

Preotul paroh Gheorghe Brânză a fost foarte scrupulos în completarea chestionarului privitor la monumentele istorice. El a specificat clar faptul că bisericile cu hramul Sf. Gheorghe, respectiv Sf. Nicolae, ctitorite în anii 1886 și 1868, nu erau monumente istorice, nici una neavând „odoare vechi istorice”.²⁵ V. Stroescu menționează și biserica „Sf. Constantin și Elena”, construită între 1890 - 1895.²⁶

Orest Tafrales a efectuat cercetări la Balcic în anul 1922.²⁷ La sfârșitul lui ianuarie 1932 presa centrală semnala mai multe descoperiri realizate la Balcic. În centru, în Piața Principesa Maria, pe proprietatea unui oarecare D. Temelcu, fuseseră descoperite urme de ziduri, precum și mai multe inscripții și sculpturi fragmentare de marmură (un relief reprezentând cele trei Grații și o inscripție în limba latină, datând din vremea împăratului Titus, care documenta relațiile dintre Dionysopolis și Heraclea). În alte părți ale orașului fuseseră descoperite un vas de teracotă modelat în forma capului unei divinități feminine și un relief reprezentând pe Hercule într-o firidă. De asemenea, în localitatea Tuzla, aflată la patru kilometri de Balcic, au fost găsite vase de mari dimensiuni, unele având până la 1,20 m înălțime. Printre ele se numărau și amfore de epocă imperială romană, caracterizate prin

²⁴ Institutul Național al Patrimoniului (I.N.P.), *Fond Comisiunea Monumentelor Istorice (1892 - 1948)*, dos. 19/1921, ff. 9 - 10.

²⁵ *Loc. cit.*, dos. 827/1937, ff. 12, 15.

²⁶ V. Stroescu, N. Pantely Stanciu, *op. cit.*, p. 124.

²⁷ *Ibidem*, p. 117.

caneluri orizontale produse prin lucrul la roată. Toate obiectele au fost depuse la Muzeul local.²⁸

Bazargic

La 22 august 1939, prin actul nr. 192, muzeul Alexandre Saint-Georges primea ca donație cinci monede descoperite în zona Bazargic, (azi Dobrici, Bulgaria): o monedă de bronz de la Marcianopolis, un denar roman imperial, o monedă bizantină, o monedă orientală, și o monedă venețiană.²⁹

Cavarna

În 1902, câțiva localnici au descoperit opt bucăți de aur, care ar fi provenit de la coroana unui rege scit sau de la garniturile frâului lui Lisimach, cântărind un kilogram, lucrute artistic. Unele aveau chipuri de femei, pe una era desenat un berbec, iar pe alta un balaur. Toate au fost cumpărate, cu trei lei gramul, de un negustor din Bazargic, N. Drumef, un numismat amator care deținea deja o frumoasă colecție de monede din Dobrogea. Negustorul a încercat să vândă monedele Muzeului de Antichități din Sofia, dar nu a obținut un preț favorabil, și, drept urmare, le-a vândut consulului rus din Burgas, prințul Șahovscoi, pentru 12.500 leva. La rândul său, prințul le-a vândut la Petrograd unui american pentru 840.000 de franci.³⁰

Cu ocazia săpăturilor ocazionate de diversele lucrări portuare au fost descoperite obiecte, monede, bucăți de aur, inscripții, cele mai multe grecești, și chiar o jumătate de statueta, în ceramică, reprezentând o zeiță. De multe ori, în timpul furtunilor, marea aducea la țărm monede vechi și chiar bucățele de aur.³¹

Din această localitate provine și un tezaur monetar descoperit în anul 1910. Acest tezaur era alcătuit din 42 monede geto-dacice de tip Adîncata, tip monetar caracteristic regiunilor sud-carpatică, în special celor situate la vest de Olt, monede datând din a doua jumătate a secolului al II-lea î.H. Un număr de 40 piese din acest tezaur se află în colecțiile Muzeului din Sofia.³²

În zidul școlii grecești din Cavarna au fost găsite două inscripții. Prima, care nu poate fi datată cu exactitate, este scrisă în greacă, pe un bloc de piatră, este anterioară introducerii creștinismului în aceste ținuturi și

²⁸ Radu Vulpe, *Noutăți arheologice dobrogene (1932 - 1934)*, în A. D., An XV, 1934, p. 205.

²⁹ Arhivele Naționale ale României (A.N.R.), *fond Muzeul Saint-Georges*, dos. 6/1939, f. 233, Apud Aurelia Duțu, *Documente privind constituirea colecției numismatice a Muzeului Al. Saint-Georges în anii 1932 - 1949*, în „Revista de Cercetări Arheologice și Numismatice” (R.C.A.N.), An V, nr. 5, 2019, p. 401.

³⁰ V. Stroescu, *op. cit.*, p. 44.

³¹ *Ibidem*, pp. 47 - 48.

³² ***, *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României. Vol. I. ...*, p. 267.

cuprinde lista preoților și evergheților (binefăcătorilor) unui thiasus, adică a unei confrerii care celebra sacrificiul lui Bacchus, de la Tauri. (Ernst Kalinka, *Antike Denkmäler in Bulgarien*, p. 113) A doua inscripție datează din secolele V-VI d. H. este scrisă tot pe un bloc de piatră, în latină. Traducerea este următoarea: „Stefanus diakonus a dat ordin să se zidească o biserică pentru sfinții Cosma și Damian (omorîți în anul 303), din darurile benevole ale publicului”. (Jirecek, *op.cit.*, p. 129).³³

Lângă orașul Cavarna se găsea un număr de aproximativ 12 tumuli. Într-unul din ei a fost descoperită o criptă de cărămidă care conținea oase de om și obiecte de biserică, vase de metal, etc. Întreg inventarul respectivei cripte a ajuns în posesia caimacanului din Balcic.³⁴

În apropiere de Cavarna au fost găsite, în 1915, monede de ale regilor sciți Canites, Sarias și Tanusa.³⁵ Monedele au ajuns în posesia Cabinetului Numismatic al Academiei Române. Cea mai interesantă monedă era aceea a regelui Tanusa, personaj necunoscut până la acea dată. Moneda avea reprezentate, pe avers, capetele suprapuse ale zeitelor Demeter și Core, întoarse spre dreapta, pe gâtul Demetrei aflându-se o contramarcă rotundă cu capul lui Hermes. Pe revers era legenda ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΑΝΟΥΣΑ, două fire de grâu cu foi și spice, iar în partea de jos, numele abreviat de magistrat ΒΑΚ.³⁶

Caliacra

La 13 kilometri depărtare de Cavarna se află un promontoriu, ridicat la 10 metri peste nivelul mării, care înaintează mult în mare și care, în Evul Mediu ar fi primit numele de Caliacra, care înseamnă „Capul cel Bun”³⁷ și care își păstrase importanța inclusiv după Marele Război.³⁸

³³ V. Stroescu, *Dobrogea nouă pe căile străbunilor*, vol. II..., p. 46; G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, pp. 39 - 40.

³⁴ G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 41.

³⁵ Constantin Moisil, *Monete și tezaure monetare din România și ținuturile românești învecinate - Vechiul teritoriu gato-dac*, în B.S.N.R., An XIII, no. 27, Ianuarie - Martie 1916, p. 42.

³⁶ M. C. Sutz, *Monetele regilor sciți din Dobrogea. Regele Tanusa*, în B.S.N.R., An XIII, no. 27, Ianuarie - Martie 1916, pp. 1, 3.

³⁷ „pentru ospitalitatea data corăbiilor sortite a înfrunta grozăvia neiertătoare a valurilor Portului Euxin. (...) În acest colțișor retras, în apropierea smochinilor și a valurilor muginde, trăiau într'un măreț castel, Dobrotici cu soția sa, fiica unui puternic curtean bizantin, Apocaucos.” (V. Stroescu, N. Pantely Stanciu, *op.cit.*, pp. 127 - 129).

³⁸ „Astăzi, pe acest loc străbun, pustiu, plin de ruine tainice, stă trufaș farul alb, ce trimite în depărtare raze de lumina și de speranță tuturor marinarilor, ce-i îngrozesc o noapte întunecoasă și mugetul valurilor nesăturate în cursul anilor de atâtea vieți omenești.” (*Ibidem*, p. 133).

Pe parcursul secolului al XIX-lea, mare parte a antichităților din zonă au fost furate.³⁹ Pe la 1828 sau 1829, amiralul rus Greigh, după ce a reușit să scape „de un groaznic uragan, ce-l apucase cu flota în călătoria spre Varna”⁴⁰, „a văzut la Caliacra două bucăți de marmoră, o monedă de argint a împăratului Hadrian, *Resitutori Hispaniae*, și două monede necunoscute, de aramă, purtând pe ele caractere grecești.”⁴¹

În apropiere de Caliacra, la o distanță aproximativ egală de acest promontoriu și de Cavarna, se găsea localitatea Ghiaur-Sujutciuc, unde profesorul și arheologul autodidact Karel Škorpil⁴² a descoperit o inscripție cu caractere grecești, a cărei traducere suna astfel: „Zeului Dionysos, Monumentul lui Aurelius Valerius Tertianus pentru sine și pentru toți ai săi.” (Jirecek, *op. cit.*, p.129)⁴³

Dr. I. Lepși din Orăștie a locuit între 1923 și 1925 pe Coasta de Argint, unde, printre alte studii, a cercetat și vechiul Bizone. El a constatat că nu au mai rămas urme distincte de clădiri pe promontoriu, deoarece, în ultimele decenii, toate pietrele fuseseră folosite de locuitorii din zonele învecinate pentru construcții noi, iar puținele ruine rămase urmau a fi surpate de valurile mării pe timp de furtună.⁴⁴

Așa cum reiese din documentele de epocă colaborarea dintre Comisia Monumentelor Istorice și armata română era foarte strânsă, cel puțin în ceea ce privește descoperirile arheologice din Dobrogea Nouă. „În ziua de 4 Aprilie a venit la Comisie dl. general Vârtejanu comandantul brigăzii 3 grăniceri pentru a vorbi despre săpăturile întreprinse la capul Caliacra. Pornind cu ideea de a consolida piciorul de zidărie dela intrarea în cetate care amenința să se prăbușească, a mers mai departe făcând diverse cercetări pe tot întinsul capului. (...) Săpăturile au scos la iveală fundațiile unei mici bazilici, unei clădiri care ar putea să fi fost niște terme și diverse altele.”⁴⁵

³⁹ „În dreapta, în zidul din afară, se vede un mormânt mic, făcut basorelief, din piatră albă, văpsit roșu. De ambele părți, la intrare, se spune, ca au fost lei de piatră, luați de Francezi în războiul Crimeei.” (*Ibidem*, p. 132)

⁴⁰ *Ibidem*, p. 133.

⁴¹ G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, p. 49.

⁴² Martin Lemke, *Marsigli's Moesia: the Limes Sites in Bulgaria as Seen in the 18th Century*, în „Ad fines imperii Romani. Studia Thaddaeo Samowski septuagenario ab amicis, collegis discipulisque dedicate”, Varsaviae, 2015, p. 173.

⁴³ G. Popa-Lisseanu, *op. cit.*, pp. 51 - 52.

⁴⁴ I. Lepși, *Bizone (după observații proprii)*, în „Revista istorică”, An XIII, nr. 1-3, Ianuar - Mart 1927, p. 2.

⁴⁵ I.N.P., *loc. cit.*, dos. 830/1940, f. 6.

Dorința arhitectului Comisiei Monumentelor Istorice, Ștefan Balș, de a se realiza imediat o verificare a stadiului săpăturilor, s-a lovit de refuzul argumentat al lui P. Nicorescu, directorul Seminarului Pedagogic Iași: „Am fost la o vânătoare de sitari și am răcit rău. M-am ales cu o nevralgie și apoi cu un abces la un dinte, așa că sunt nevoit să stau în casă. De alt-fel era greu de făcut săpături înainte de Paști, fiind-că timpul este încă schimbător. Dar după Paști, în Mai sau Iunie aș merge cu plăcere pentru un timp la Caliacra.”⁴⁶

Chestiunea a atras și protestul profesorului Lambrino, care avea „delegație oficială din partea Comisiunii pentru săpăturile ce se fac în Dobrogea” și care „s'a arătat surprins că nu a fost încunoștiințat oficial de săpăturile începute la Caliacra”.⁴⁷

La fața locului au fost trimiși profesorii Paul Nicorescu și Dinu V. Rosetti, într-o primă vizită, vineri și sâmbătă, 3 și 4 iunie 1932, respectiv Ștefan Balș, sâmbătă și duminică, 4 și 5 iunie a.c.⁴⁸ Această primă deplasare „datorită amabilității d.lui maior Alexeanu, a fost foarte plăcută.”⁴⁹

Cei trei au verificat stadiul lucrărilor efectuate de soldați, „sub controlul unui domn căpitan Criș”, lucrări ce urmau a se întinde pe toată perioada de vară, la inițiativa și „în limita slabelor fonduri disponibile obținute” de generalul E. Vertejanu.” (sic) „Capul Caliacra era întărit cu trei valuri succesive, din care rămăsese vizibil numai ultimul”, aici realizându-se lucrări de consolidare.

„Al doilea val de întărire format dintr'un zid de piatră de câteva sute de metri lungime unind cele două țărmuri a peninsulei este întărit cu o serie de turnuri rotunde și are o poartă flancată de două turnuri mai mari, la mijloc.

Din acest zid au rămas circa doi metri înălțime care se liberează acum îndepărtându-se pământul. În fața zidului este un șanț adânc de apărare. Dacă se va putea libera tot acest ansamblu se va obține un efect impunător.

Consolidări nu s'au făcut aici decât la poarta de intrare unde s'a reșezat materialul dărâmat găsit în săpătură lucrându-se piatra cu mortar de ciment.

Rostuiala făcându-se greșit am dat unele indicații asupra felului de a proceda.”

⁴⁶ *Ibidem*, f. 1.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 3.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 8.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 4.

S-a stabilit ca orice obiect găsit, oricât de neînsemnat ar fi fost, să fie inventariat și depus într-o cameră transformată în muzeu.⁵⁰

Din păcate, a doua conflagrație mondială a întrerupt brutal tentativele oamenilor de știință români de a cerceta zona, descoperirea și valorificarea urmelor trecutului trecând, după tratatul de la Craiova, în competența arheologilor bulgari.

HISTORICAL MONUMENTS IN RURAL CALIACRA COUNTY

1878 - 1940

-abstract-

Key words: Balchik, Bazargic, Cavarna, archeological discoveries.

In the interwar period, in Caliacra county there were three urban communes: Balchik, Bazargic and Cavarna. To these can be added Cap Caliacra, due to the proximity of the last city. The antiquities in the area have been studied by Bulgarian and Romanian archaeologists. In Balchik, former Dionysopolis, the famous decree in honor of Acornion was discovered. Numerous archeological discoveries from Balchik have reached the museum in Sofia. Catholic Bishop Raymund Netzhammer also passed through Balchik. Coins, gold pieces, inscriptions, metal vessels, etc. were discovered at Cavarna. Research at Cap Caliacra was interrupted by the outbreak of World War II.

BIBLIOGRAFIE

- Institutul Național al Patrimoniului
- *Fond Comisiunea Monumentelor Istorice (1892 - 1948)*
- Serviciul Municipal București al Arhivelor Naționale
- *Fond Comisia Monumentelor Istorice*

***, *Călători străini despre Țările Române*, vol. V, Volum îngrijit de Maria Holban, Editura Științifică, București, 1973.

***, *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*. Vol. 1. A-C, (coord. științific: Constantin Preda), Editura Enciclopedică, București, 1994.

Crișan, Ion Horațiu, *Burebista și epoca sa*, Ediția a doua revăzută și adăugită, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1977.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 9.

Detrez, Raymond, *Historical Dictionary of Bulgaria*, Second Edition, Historical Dictionaries of Europe, No. 46, The Scarecrow Press, Inc., Lanham, Maryland, Toronto, Oxford, 2006. Duțu, Aurelia, *Documente privind constituirea colecției numismatice a Muzeului Al. Saint-Georges în anii 1932-1949*, în „Revista de Cercetări Arheologice și Numismatice”, An V, nr. 5, 2019.

Grămăticu, Steluța, Ioniță, Virgil, *Monede de bronz inedite de la Callatis din secolele I A. Chr. – I P. Chr.*, în „Cercetări Numismatice”, XII-XIII, 2006-2007.

Knechtel, W., *O nouă monetă a regelui scit Kanites*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, An XIV, No. 29-30, Ianuarie - Iunie 1919.

Lemke, Martin, *Marsigli's Moesia: the Limes Sites in Bulgaria as Seen in the 18th Century*, în „Ad fines imperii Romani. Studia Thaddaeo Sarnowski septuagenario ab amicis, collegis discipulisque dedicate”, Varsaviae, 2015.

Lepși, I., *Bizone (după observații proprii)*, în „Revista istorică”, An XIII, nr. 1-3, Ianuar - Mart 1927.

Netzhammer, Raymund, *Episcop în România. Într-o epocă a conflictelor naționale și religioase*, volumul I, Editura Academiei Române, București, 2005.

Idem, *Monete inedite din urbele antice Kalatia, Istros și Dionysopolis*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, An V, vol. I, 1908.

Mărculescu, Octavian, *Bizone. Portul Cavarna. Monografie istorică*, în „Analele Dobrogei”, An XV, 1934.

Moisil, Constantin, *Monete și tezaure monetare din România și ținuturile românești învecinate - Vechiul teritoriu gato-dac*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, An XIII, no. 27, Ianuarie - Martie 1916.

Netzhammer, Raymund, *Mărunțișuri arheologice*, Extras din „Revista Catolică”, București, Tipografia Profesională Dimitrie C. Ionescu, 1914.

Popa-Lisseanu, G., *Cetăți și orașe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei, cu o hartă și 22 ilustrațiuni*, București, Institutul de editură și arte grafice „Flacăra”, 1914.

Sandu, Carp, *Promovarea Culturii Românești în Dobrogea Nouă*, Tipografia „Băncii Durostorului”, Silistra, 1926.

Stroescu, V., Pantely Stanciu, N., *Dobrogea nouă pe căile străbunilor*, cu o prefață de d-l profesor C. Moisil, directorul general al Arhivelor Statului, vol. I, *Istoricul Dobrogei noi. Printre neamuri. Credințe*

religioase. Treccutul solului și topografia sa. Instrucțiunea. Situațiunea geografică și împărțierea administrativă. Bazargicul. Balcicul. Caliacra, Editura Tipografia „Comercială” Iv. D. Smocof & Comp., Bazargic, 1924.

Stroescu, V., *Dobrogea nouă pe căile străbunilor*, cu o prefață de d-l profesor C. Moisil, directorul general al Arhivelor Statului, vol. II, *Numirile ținutului Turtucaia. Abritus. Caverna. Comuna Teche cu 9 sate. Comuna Spasovo cu 17 sate. Comuna Preselenți cu 5 sate. Comuna Diuvaniuvasi cu 5 sate*, Fotografii de V. Stroescu, Zincografii I. Brand, Editura Tipografia „Comercială” Iv. D. Smocof & Comp., Bazargic, 1925.

Sutzu, C., *Contribuțiune la studiul pondurilor antice din orașele noastre pontice*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, An XI, No. 21, Ianuarie - Iunie 1914.

Idem, *Ponduri și monete inedite din orașele noastre pontice*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, An XII, No. 26, Octombrie – Decembrie 1915.

Idem, *Monetele regilor sciți din Dobrogea. Regele Tanusa*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, An XIII, no. 27, Ianuarie - Martie 1916.

Talmațchi, Gabriel, Sandor, Istvan, *Despre o monedă de „tip scitic” aparținând lui Kanites*, în „Cercetări Numismatice”, XII-XIII, 2006-2007.

Vulpe, Radu, *Noutăți arheologice dobrogene (1932-1934)*, în „Analele Dobrogei”, An XV, 1934.

Idem, *Dobrogea meridională în antichitate*, în „Analele Dobrogei”, An XIX, vol. II, 1938.

<http://legislatie.just.ro>